

Vaqif YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

Vidadi Babanlı da 90 yaşına gəlib çatdı və birinci yazıçıdır ki, öz ədəbi nəslini içərisində 100-ə doğru inamla addımlayır. Müsahibələrinin birində deyir ki, hələ ki, sağlamam, bircə gözlərim zəifləyib. Əlbəttə, insan üçün göz, görmək qabiliyyəti birincidir, amma bir də var göz duyğusu. Vidadi müəllimin göz duyğusu heç vaxt zəifləməz və mən onun sevimli oxucularından biri kimi sizi əmin edib deyirəm ki, Allah qoysa, o, 100 yaşında da bu duyğunu itirməyəcək. Çünki o, çox nikbin adamdır və 12 il bundan əvvəl bir şeirində yazmışdı ki:

**Heç bir bədxah ala bilməz qələməmi əlimdən,
Sənəm şeir dəftəridi hekayətlə bərabər.
Qılığı kəm, həm də ötkəm sənətkaram, bəli, mən,
Fəqət dilim şən dillənir şikayətlə bərabər.**

ƏDƏBİ HƏYAT

jetin və konfliktin əsasını təşkil edirdi. Amma "Gəlin" povestində diqqəti cəlb edən bunlar deyildi. Diqqəti cəlb edən o idi ki, Vidadi Babanlı povestdə təbii dil stixiyasını qoruyub-saxlayır. Hiss edirsən ki, onun dili əsl kənd koloritinə köklənib, nə özünün təhkiyə tərzində, nə də təsvir etdiyi obrazların nitqində sünilik, qurama ədəbi dil elementləri nəzərə çarpmır. İkincisi, Vidadi Babanlının kənd məişətini, elin adət-ənənələrini yaxşı bilməsi də üstün keyfiyyət idi. Nəhayət, onu da qeyd edək ki, əsərdə yeni düşüncə tərzinin təcəssümünü görürük. Şəhərli qızı Şəfanın bir həkim kimi kənddə hamının rəğbətini qazanması bir yana, o, mənəvi münasibətlərə yenilik gətirir. Təbii ki, onu bəyənməyən, hər bir hərəkətinə əks reaksiya göstərən həkim Qurbanzadə və Şəfanın qaynanası Sənəm eyni məntiqə düşürlər. Şəfanın "açıq-saçıqlığı", ifrat səmimiyyəti onlarda qıcıq oyadır. Amma nəticədə, səmimiyyət qalib gəlir. Şəfanı evdən qovan qaynana bu səmimiyyət qarşısında aciz qalır.

Bundan sonra Vidadi Babanlı "Həyat bizi sınayır" romanını qələmə alır. Bu dəfə məkan dəyişir, əsərin qəhrəmanı Həsərət kənddən şəhərə gəlir. İnstitutda imtahanndan kəsildəndən sonra bir daha kəndə qayıtmır, Sumqayıtda metallurgiya zavo-

bağlayırsan. Əsərin kənd mövzusunə - zənnimcə, yazıçının daxilən duyduğu bir aləmə həsr olunmasının da, yəqin ki, həmin təəssüratın yaranmasında əhəmiyyəti az deyil. İçərisindən çıxdığı yer-yurd haqqında, xəyalına çökmüş adamlar haqqında həərətli söhbət açmaq üçün yazıçı, deyəsən, möhkəmcə darıxıb qəribəmişdi. Torpağına, daşına aludə bələdçi kimi müəllif birbaşa bizi döşü güllü-çiçəkli dağlarımızın qoynuna çıxarır və qəhrəmanı ilə birgə dərə-təpə gəzdirir yalnız alaçıqlarda daldalanıb buludların vahiməli çaxnaşmasını dinləmirik biz yaylaqları, binələri, qismən də olsa dolaşib elin-obanın yaşayışına, güzəranına da diqqət yetiririk".

Vidadi Babanlı biz "kənd nasiri" kimi birtərəfli qiymətləndirə bilmərik. Amma sadəcə onu deyə bilirik ki, öncə qeyd etdiyimiz kimi, o, kənd məişətinə və orada yaşayan insanların psixologiyasına yaxşı bələddir. Yəni bu xüsusiyyət onun sadə, təbii nəsr təhkiyəsindən tutmuş təsvir etdiyi hadisələrin reallığına qədər bir prosesi əhatə edir. Yazıçıların əksəriyyəti dialekt və şivə sözlərindən qaçmırlar, lakin elə olur ki, bu sözlər bədii mətnə yerinə düşmür və əcaib səslənir. V.Babanlı isə bu sözləri elə seçir, sonalayı ki, sanki həmin sözlər və ifadələr illər

dilləndi.

Xalq kişi evdən çıxandan bəri Güllüstan qarı bir küncə qısılib oturmuşdu, gözünün yaşı qurumamışdı. Xalq kişi gəlib onu yenə eyni vəziyyətdə tapdı, əyilib qolunu qarısının boynuna saldı, çömbəlib onunla yanaşı əyləşdi. Qəhərdənmi, sevincdənmi, ya nədənsə səsi titrəyə-titrəyə:

- Gözünün yaşını sil, ay Güllüstan, gəlinə sən də xeyir-dua ver, - dedi - Qoy getsin ev-əşik qursun, oğul-qız anası olsun. Hər bir kəs, ona verilmiş ömrü insan kimi yaşamaladı. Qarı dinmədi. Yetimləmiş uşaq kimi, yanıqlı-yanıqlı içini çəkdi".

Vidadi Babanlı haqqında ən az danışılan (bəlkə də heç danışılmayan) bir əsəri var - "Gizlinlər" romanı. Bu əsər öz tipinə görə sırf avtobiografik romandır. Əgər Vidadi Babanlıni təkcə roman, povest və hekayələr müəllifi kimi deyil, həm də bir insan və şəxsiyyət kimi tanımaq istəyirsinizsə, bu romanı oxuyun. Əsər əvvəlcə "Azərbaycan" jurnalında dərc edilmiş, 2005-ci ildə kitab halında çap olunmuşdur. Deməli, yazıçı təxminən yetmiş illik ömrünün ən yaddaqalan hadisələrindən söz açır.

"Mən ədəbiyyata körpəlikdən bağlanmışam. Hələ orta məktəbin üçüncü-dördüncü sinfindən şeir cızma-qaraları et-

VIDADI BABANLI - 90

Müasir Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndəsi kimi tanıdığımız Vidadi Babanlının 90 illiyilə bağlı bu yazını niyə onun şeiri ilə başladım? Çünki Vidadi Babanlı ədəbiyyata şeirlə gəlib. Onun ilk mətbu əsəri 1947-ci ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çıxan "Anam sən ol-dun" şeiridir. İlk şeirləri "Vidadi Şıxlı" imzası ilə çap olunub. Amma o, bir şair kimi o qədər də şöhrət qazanmadı, hətta şeirləri tənqid də olundu. Deyək ki, Vidadi Şıxlının o zaman yazdığı şeirlər məşq xarakteri daşıyırdı. O şeirlərin içində romantik duyğularla yaşayan bir gəncin könlü çırpıntıları əks olunurdu. "Onda mən romantik bir aləmdəydim. Başımda yalnız və yalnız şeir sevdası dolaşırdı. Qatarda, möcüzə vaqonda yellənə-yellənə səadət axtarışına, arzularıma qovuşmağa gedirdim. Sevinci aşıb-daşmış üreyimdə bu həvəsə körpə misralar cücərdirdi:

**Üz tutub gedirəm yeni aləmə,
Görüb-götürdüyüm gəlməz qələmə.
Bol ruzi ummaram, raziyam kəmə,
Xudam əsirgəməz rəhmimi məndən".**

Bəli, onu doğrudan da yeni aləm göz-ləyirdi, amma bu yeni aləm şeir aləmi deyildi. 1954-cü ildə Vidadi Babanlı "Gəlin" povesti Uşaqgəncnəşr tərəfindən kitab halında çap olunur və beləliklə, o, sözlün əsl mənasında yeni aləmə qədəm qoyur. "Gəlin" povesti Vidadi Babanlıya uğur gətirir və bundan sonra müasir Azərbaycan nəsrində istedadlı bir nasirin varlığını hamı hiss edir. Görünür, həyatı, gerçəkliyi, insanları müşahidə qabiliyyəti onda daha güclü imiş və bu yolda nəsrə üz tutur. Nə idi "Gəlin" povestində, elə ilk nəsr əsərində Vidadi Babanlı oxuculara və ədəbi ictimaiyyətə sevdiren? Təbii ki, bu povestdə Azərbaycan sovet nəsrinin bəzi ştampları yox deyildi (amma dövrü də nəzərə almaq lazımdır!) - "müsbət qəhrəman"ın şəhərdən kəndə gəlib fəallığı ilə seçilməsi, öz işi və peşəsi ilə hamıya nümunə göstərməsi və ona qarşı bir və ya bir neçə mənfi obrazın "mübarizə" aparması o zamankı nəsr əsərlərində sü-

dunda işə girir, burada əsl həyat dərsi keçir. Məsələn burasındadır ki, povestin yazıldığı illərdə kəndli cavanların şəhərə axını başlanmışdı (Bunu ilk dəfə Mehdi Hüseynin "Abşeron" romanında müşahidə etmişik. M.Hüseyn öz qəhrəmanının timsalında kəndli bir cavanın bir neftçi kimi çətinliklərdən keçə-keçə əmək qabaqcılı necə şöhrət qazanmasını təsvir etmişdi. Vidadi Babanlı sonralar etiraf edəcəkdə ki: "Mən bu əsəri qələmə almazdan əvvəl bir il Sumqayıt şəhərində yaşamış, fəhlə yataxanasında tərbiyəçi vəzifəsində çalışmışam. Zavod fəhlələrinin işini və məişət tərzini diqqətlə öyrənmişəm. Povesti yazanda da özümdən heç nə uydurmamışam".

Ümumiyyətlə, Vidadi Babanlı həyatın axarını, nəbzini vaxtında tutmağı bacaran bir yazıçıdır. Təkcə haqqında söz açdığım iki povestində deyil, sonrakı əsərlərində də Vidadi müəllim həyatda baş verən əhəmiyyətli dəyişiklikləri, yenilikləri ədəbiyyata gətirən yazıçılardan olmuşdur. Onu təkcə Azərbaycan oxucularının deyil, Ümumittifaq oxucularının da ((haqqında danışacağımız roman kütləvi tirajla bir neçə dəfə rus dilində nəşr edildi) rəğbətini qazanan "Vicdan susanda" romanı da zamanın, dövrün tələbi ilə qələmə alındı. Elm aləmində, elmi-tədqiqat institutlarının birinin kabinetlərində baş verən açıq və gizli münəqişələr həmişə olub, indi də davam edir. "Vicdan susanda" Vidadi Babanlının elə bir əsəridir ki, burada münəqişə və konflikt təkcə institut divarları arasında deyil, ayrı-ayrı ailələrdə də baş verirdi, karyerizmin kökləri ailədən başlayıb institutda da davam edirdi. Belə bir fikir hasil olurdu ki, vicdan susanda insan öz məniyyətini ailədə də itirir, elm aləmində də.

Tənqidçi Akif Hüseynov Vidadi Babanlı "Müqəlləs ocaq" romanını onun ən uğurlu əsəri hesab edir və biz də bu fikrə razılaşıırıq. Gəlin bu məqamda sözü hörmətli tənqidçimizə verək: "Əsərlə tanış olduqca gur həyat mehi üz-gözünü oxşayır, zirək, qaynar insanlarla ünsiyyət

boyu ədəbi dilin öz sözləriymiş.

Vidadi Babanlı ilə qiyabi tanışlığım düz 56 il əvvəl, "Azərbaycan" jurnalında çap etdirdiyi "Ürək yarası" hekayəsini oxuyanda olmuşdu. Məni-altıncı sinif şagirdini bu hekayə ilə təsirləndirmişdi ki, özümə yer tapa bilmirdim. Yaman kövrəlmişdim.

Hekayədə Xalq kişi və Güllüstan qarı adında iki qoca təsvir olunur. Oğulları müharibədə həlak olan bu qocaların yeganə ümidi gəlinləri Sənubərdir. O gəlin ki, elin adət-ənənəsinə xilaf çıxmayıb müharibədə həlak olan ərinin - Mədətin "qara kağızı" gəlməmiş bu ocağı tərk etmək istəmir. Cəməsi bircə ay əz üzü görmüş, neçə il oturub Mədətin yolunu göz-ləmiş Sənubər heç ağılına da gətirmirdi ki, qocaları tək qoyub getsin. Ancaq həyatın da öz qanunları var. Xalq kişi düşü-nürdü ki, niyə bu cavan gəlin öz ömrünü puç eləməlidir, ona görə də ona elçi gələn kimi gəlininə xeyir-dua verir, hətta to-yuna da gedir. "Xalq kişi içəri girdi. Məcəlisə salam verib, təmkinlə irəli yeridi. Ona tezəcə yer düzəldilər, aparıb yuxarı başda əyləşdirdilər, qabağına isti xörək gətirib qoydular. Ancaq o, heç nəyə əl vurmadı, bir stəkan çay istədi və ortada quruyub qalmış aşığa davam etmək işarəsi verdi.

-Çal, aşıq, çal!

Aşığın sazı daha şən, daha gümrax

məyə başlamışam. Amma atam mənim ədəbiyyat adamı olmağımı istəmirdi. Daha doğrusu, istedadıma, gələcəkdə sayılıb-seçiləcək bir qələm sahibi kimi diqqət çəkə biləcəyimə heç cürə inanmırdı. Məni arabir danlayır, "şairlik xülyası"ndan daşındırmağa çalışırdı". Amma inadkar gənc öz dediyindən dönmür. İçərisindəki duyğunu söndürə bilmir, Universitetin ikinci kursunda oxuyarkən ədəbi mühitə qədəm basır. Universitetin ədəbiyyat dər-nəyində iştirak edir. Günlərin bir günü "külliyyatını" qoltuğuna vurur. "İri bir qovluğa yığıb, ağzını iki tərəfdən möhkəm bağladığım "külliyyatın" içindəkilər üç "mənzum pyes", dörd "dramatik poema", bir xeyli də şeirdən ibarət idi". Amma düşündüyünün əksi olur, dərnek üzvləri onu ələ salır, gülüşürlər. Bir müddət ruhdan düşsə də, yenə içindəki duyğu onu rahat buraxmır. Nəhayət, şeirləri haqqında ilk xoş sözü eşidir. Cəfər Xəndan onu tərifləyir, "sənin gələcəyinə inanıram" deyir. "Gizlinlər"də əllinci-altmışıncı illərin ədəbi həyatından elə hadisələr seçilir ki, bunları bir kimsə yox, ilk dəfə Vidadi müəllim qələmə alıb. Hiss olunur ki, Vidadi Babanlı Yazıçılar İttifaqının tədbirlərində sadəcə tamaşaçı-dinləyici kimi sakitcə seyrçi olmayıb, görkəmli sənətkarların ədəbi mübahisələrini can dəftərinə yığmış. Və özünün də bir yazıçı kimi hansı maneələrə, çətinliklərə üz-ləşdiyini də gizlətmir.

Bu yazıda Vidadi Babanlı 90 illik ömür yolunu qısaca izlədim. Halbuki, mən onun digər nəsr əsərlərindən də söz açmalıydım. Dramaturji fəaliyyətini də qeyd etməliydim. Onun əsərlərinin kino ömürlüyündən də danışmalıydım. Gözəl bir mütercim kimi də onun bənərsiz olduğunu, görkəmli rus yazıçısı Rasputinin povestlərini necə məharətlə dilimizə tərcümə etdiyini xüsusi vurğulamalıydım.

Ancaq bunları saxlayıram lap yaxın gələcəyə. Allahdan Vidadi Babanlıya uzun ömür, can sağlığı və əlbəttə, gözəl əsərlər yazmağı arzulayıram!